

POSTIH PROVINĚNÍ VŮČI ŽIDŮM PŘED RETRIBUČNÍMI SOUDY A KOMISEMI ONV V ČESKÝCH ZEMÍCH V LETECH 1945–1948 (VÝSLEDKY VÝZKUMU)

Mečislav Borák

In: *Poválečná justice a národní podoby antisemitismu. Postih provinĚní vůči Židům před soudy a komisemi ONV v českých zemích v letech 1945-1948 a v některých zemích střední Evropy.* (Sborník příspěvků). Praha–Opava, Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR a Slezský ústav Slezského zemského muzea 2002, s. 363-373.

Výzkumný projekt „Židovská problematika a antisemitismus ve světle retribučních soudů v letech 1945–1948“ byl řešen s podporou Grantové agentury Akademie věd České republiky (č. A 9063902) od roku 1999. Nositelem projektu byl Ústav pro soudobé dějiny AV ČR (řešitel Helena Krejčová), spolunositelem bylo Slezské zemské muzeum v Opavě (spoluřešitel Mečislav Borák).¹

Cílem projektu bylo zjistit, nakolik se projevy antisemitismu a židovská problematika vůbec objevovaly v rozhodování poválečných mimořádných lidových soudů a trestních komisí ONV, jež soudily nacistické zločince a domácí kolaboranty. Projekt zároveň sledoval, jakou roli při soudním postihu provinĚní vůči židům z doby německé okupace hrály dobové politické vlivy a jak na to reagovala tehdejší česká společnost. Obsáhlé dokumenty retribučního soudnictví, jež byly takřka po půl století badatelům nepřístupné a jsou tudíž až na výjimky neznámé, mohly pro účely projektu vypovídat ve dvou časových rovinách: jako cenný zdroj informací o stavu společnosti v prvních poválečných letech a o promĚnách jejího vztahu k židovským spoluobčanům, zároveň též jako dosud nezpracovaný pramen k lepšímu poznání dějin nacistické okupace českých zemí, především k poznání vztahu české společnosti k židům v podmínkách okupačního režimu v Protektorátu Čechy a Morava i na územích připojených k Říši, ať již se jednalo o projevy německých nacistů nebo českých fašistů, kolaborantů a zrádců, o tzv. lidový antisemitismus či naopak o projevy pomoci pronásledovaným židům. Během řešení projektu vystoupil do popředí třetí a velmi významný aspekt výzkumu – nutnost podrobného zmapování historie retribučních soudů, což bylo předpokladem pátrání po židovské problematice v soudních spisech a

¹ Do konce roku 2001 byla spolunositelem projektu též Univerzita Palackého v Olomouci, avšak po rozvázání pracovního pomĚru se spoluřešitelem Dietrem Schallnerem byla tato spolupráce ukonĚena.

mohlo přispět i k hlubšímu poznání dosud neprobádaných úseků dějin poválečné justice v českých zemích. Projekt volně navazoval na předchozí úspěšně řešené projekty podporované Grantovou agenturou ČR – „Činnost mimořádných lidových soudů ve Slezsku a na Ostravsku v letech 1945–1948“ (404/93/141),² „Osud židů v Protektorátu Čechy a Morava“ (404/96/1464)³ a projekt Grantové agentury Akademie věd ČR „Židé a česká společnost 1938–1941“ (A 9063602).

Heuristickou základnu projektu tvořily především spisy mimořádných lidových soudů z let 1945–1948, předané z resortu Ministerstva spravedlnosti většinou již koncem osmdesátých let minulého století do sedmi státních oblastních archivů. Až na výjimky tam ležely stranou zájmu historiků i po změně režimu v Československu, která k nim umožnila přístup. Z prvních provedených sond vyplynulo, že zjištění židovských souvislostí a projevů antisemitismu je možné až po pečlivém prozkoumání celého spisového materiálu, mnohdy mimořádně rozsáhlého, neboť hledané zmínky se objevují v úředních formulacích obžaloby či rozsudku jen zhruba u poloviny případů, jindy se skrývají pouze ve vyšetřovacích protokolech, v deníku žalobce či v doprovodných materiálech soudního řízení. Bylo tedy nutno nejprve zvolit vhodnou metodiku zpracování spisů, jež by umožnila vyhledání potřebných údajů, jejich evidenci, analýzu a komparaci. Na pravidelných schůzkách řešitelského týmu byly stanoveny dílčí etapy zpracování archivního materiálu, konzultovány metodické postupy a několikrát zpřesňovány přijaté zásady pro evidenci a charakteristiku osob souzených retribučními soudy a údajů týkajících se židovské problematiky. Postupně byla vytvořena dvoudílná registrační karta a speciální počítačový program pro zpracování excerpované databáze v operačním systému Windows. Později vznikl samostatný program též pro evidenci osob trestaných podle tzv. malého dekretu. Oba programy byly nainstalovány na pracovištích řešitelů a doplněny o aplikaci umožňující tisk karet a jiných výstupů. Byly umístěny i na samostatnou internetovou stránku v serveru „Seznam.cz“, odkud je mohli získat další spolupracovníci.⁴ Databáze vytvořené podle těchto programů tvoří údaje o

---

² Publikované výsledky viz např. JANÁK, D.: *Činnost mimořádného lidového soudu Opava v letech 1945-1948*. Časopis Slezského zemského muzea, Série B, 43, 1994, s. 245-283; BORÁK, M.: *Činnost mimořádného lidového soudu Moravská Ostrava v letech 1945-1948*. Tamtéž, 44, 1995, s. 64-90; Týž: *Spravedlnost podle dekretu*. Retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945-1948). Ostrava 1998.

³ Publikované výsledky viz např. KREJČOVÁ, H.-SVOBODOVÁ, J.-HYNDRÁKOVÁ, A.: *Židé v protektorátu*. Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942. Dokumenty. Praha 1997; *Postavení a osudy židovského obyvatelstva v Čechách a na Moravě v letech 1939-1945*. Sborník studií. Uspořádaly H. Krejčová a J. Svobodová. Praha 1998.

⁴ Adresa internetové stránky: [<http://www.mls.mysteria.cz>].

souzených osobách, jež podrobně charakterizují jejich provinění i vztah k židovské problematice a díky kódovému systému umožňují strojně početní vyhodnocení dat.

Protože těžištěm řešení projektu byly mimořádné lidové soudy, byl proveden podrobný průzkum uložení, rozsahu, úplnosti a stavu zpracování asi 40 tisíc dochovaných soudních spisů všech 24 existujících soudů,⁵ a bylo započato s jejich systematickým průzkumem. Lze konstatovat, že ve shodě s vytyčenými cíli projektu a zčásti i nad jejich rámec se podařilo zmapovat židovskou problematiku ve většině soudů: o 12 soudech byly publikovány samostatné studie (MLS Moravská Ostrava, Opava, Nový Jičín, Olomouc, Jihlava, Liberec, Chrudim, Hradec Králové, Jičín, Česká Lípa, Litoměřice, Písek), u dalších 11 soudů (Praha, Mladá Boleslav, Kutná Hora, Brno, Uherské Hradiště, Tábor, Most, Cheb, Plzeň, Klatovy, České Budějovice) byla provedena analýza spisového materiálu a excerpovány případy s židovskou tematikou. Podařilo se tak pokrýt většinu území bývalého protektorátu i většinu za války odtržených částí českých zemí (Sudety, Hlučínsko, Těšínsko), takže porovnání spisového materiálu umožnilo zjistit, v čem se lišila provinění vůči židům i jak je hodnotily poválečné soudy. V několika případech (především MLS Praha) byly kromě soudních spisů prozkoumány i materiály obžaloby (deníky žalobce), což přispělo k poznání mechanismu přípravy soudních procesů i k posouzení vývoje dobových společenských názorů na váhu některých provinění, včetně provinění vůči židům.

Během řešení projektu byl jeho záběr rozšířen i na zjištění židovské problematiky ve spisech trestních komisí okresních národních výborů, jež posuzovaly provinění proti národní cti podle tzv. malého retribučního dekretu. Tento spisový materiál uložený v příslušných městských a okresních archivech je ještě rozsáhlejší než materiál retribučních soudů a k jeho zpracování v české historiografii dosud nedošlo, proto byly zkoumány jen některé vybrané regiony, především fondy ÚNV Praha, obsahující přes 43 tisíc spisů celkem 53 trestních komisí, dále fondy ÚNV Moravská Ostrava a 5 fondů ONV (Holešov, Opava, Olomouc, Nové Město na Moravě, Velké Meziříčí).

Heuristickou základnu výzkumu doplnily též fondy vztahující se k retribučnímu soudnictví a židovské problematice, uložené v dalších archivech – ve Státním ústředním archivu (fond Národní soud, Ministerstvo spravedlnosti, Předsednictvo ministerské rady

---

⁵ Viz BORÁK, M.: *Spisy mimořádných lidových soudů z let 1945-1948 v českých archivech a možnosti zkoumání židovské problematiky*. In: *Retribuce v ČSR a národní podoby antisemitismu (dále jen Retribuce v ČSR)*. Židovská problematika a antisemitismus ve spisech mimořádných lidových soudů a trestních komisí ONV v letech 1945-1948. Sborník příspěvků. Ed. M. Borák. Praha - Opava 2002, s. 31-58.

aj.), Archivu Ministerstva vnitra v Praze a Brně-Kanicích, Archivu Vězeňské služby, Archivu Kanceláře prezidenta republiky, Archivu Národního muzea aj.

Řada dalších sond vznikla v podobě celkem 27 studentských diplomových či doktorandských prací, realizovaných ve spolupráci se členy řešitelského týmu na 7 univerzitách. Někteří z úspěšných studentů byli do týmu postupně zařazeni. Na Slezské univerzitě v Opavě bylo obhájeno 5 prací týkajících se dějin židovských obcí, přímo se zadáním projektu souvisely další 4 práce týkající se MLS Nový Jičín, židovské problematiky v českém tisku a národnostního vývoje na Ostravsku v letech 1938–1939, postihů podle malého dekretu v okrese Opava. Na Univerzitě Palackého v Olomouci vznikly práce o MLS v Olomouci, Uherském Hradišti a Jihlavě, o malém dekretu v okrese Holešov, Olomouc, Nové město na Moravě a Velké Meziříčí. Na Ostravské univerzitě vznikla práce o malém dekretu v Moravské Ostravě. Také na FSVP Univerzity Karlovy vzniklo 5 diplomových prací, další 2 vznikly na Středoevropské univerzitě v Budapešti. Na projekt byly přímo napojeny 4 doktorandské práce, vznikající na Karlově univerzitě (vztah židů a české společnosti v tisku v letech 1945–1948) a na univerzitách v Opavě (postih provinění podle malého dekretu na Ostravsku), Hradci Králové a Českých Budějovicích.

Výsledky řešení projektu byly publikovány v celkem 54 studiích ve dvou samostatně vydaných sbornících i v odborných časopisech a byly projednány na dvou mezinárodních vědeckých konferencích, konaných 26. – 27. 10. 2000 v Olomouci a 10. – 11. 12. 2002 v Praze. Dílčí výsledky byly prezentovány na dalších šesti mezinárodních vědeckých konferencích:

1) „Fenomén holocaust – The Holocaust Phenomenon“, pořádaná Kanceláří prezidenta republiky, Památníkem Terezín, Muzeem romské kultury, Muzeem holocaustu ve Washingtonu, Státním muzeem v Osvětimi a Památníkem Yad Vashem v Jeruzalémě 6. – 8. 10. 1999 v Praze a Terezíně,⁶

---

⁶ Publikované referáty BORÁK, M.: *Antisemitismus a židovská otázka v českých zemích ve světle materiálů retribučních soudů* (dále jen *Antisemitismus*). In: Fenomén holocaust. Sborník mezinárodní vědecké konference. Praha – Terezín 1999, s. 103-107; KREJČOVÁ, H.: *Český antisemitismus přelomu 30. a 40. let*. Tamtéž, s. 65-68; Tým studentů Fakulty sociálních věd UK: *Přístup protektorátních orgánů k židovské otázce na příkladu tzv. prezidentských výjimek*. Tamtéž, s. 95-99; publikováno rovněž v anglické verzi: BORÁK, M.: *Anti-Semitism and the Jewish Question in the Czech Lands in the Light of Documents of the Retribution Courts*. In: The Holocaust Phenomenon. Conference Report of the International Scientific Conference. Prague – Terezín 1999, p. 108-113; KREJČOVÁ, H.: *Czech Anti-Semitism in the Late 1930s and Early 1940s*. Ibidem, p. 67-69; Student team of the Faculty of Social Sciences, Charles University, Czech Republic: *The Approach of the Protectorate Authorities towards the Jewish Question, Exemplified through so-called Presidential Exemptions*. Ibidem, p. 99-102.

- 2) „The History and Culture of Jews in Silesia“, pořádaná Uniwersytetem Wrocławskim 12. – 15. 5. 2000 ve Wrocławiu;⁷
- 3) konference sudetoněmeckých historiků konaná v Bad Wiese v roce 2000;⁸
- 5) VI. světový kongres středoevropských studií v Tampere v roce 2000;⁹
- 3) „Židia v Československu (1918-1945)“, pořádaná Česko-slovenskou /Slovensko-českou/ komisí historiků a FF UKF v dubnu 2001 v Nitře;¹⁰
- 6) „Integrace přijetí či nepřijetí židů. Francouzsko-československé srovnání třicátých let“, konaná v roce 2001 v Praze.¹¹

Členové řešitelského týmu uskutečnili též 3 přednášky pro učitele o retribučním soudnictví, holocaustu a židovské menšině v ČSR a přednášeli tuto problematiku na FSVP UK v Praze a FPF SU v Opavě. Podíleli se na popularizaci této problematiky v českém i zahraničním tisku, rozhlase a televizi. K dokumentačním výstupům projektu patří soubory xerokopií spisového materiálu retribučních soudů a počítačová databáze přibližně 1 tisíce případů souvisejících se židovskou problematikou.

Výsledky výzkumu zpočátku potvrzovaly vstupní hypotézu,¹² že pro retribuční soudnictví v českých zemích bylo potrestání válečných zločinů spáchaných na Židech zcela okrajovou problematikou, jež se vyskytovala obvykle méně než v 5 % souzených případů. Provedené analýzy spisového materiálu mimořádných lidových soudů vykazovaly např. pro MLS Opava¹³ jen 2 %, pro MLS Česká Lípa¹⁴ 2,4 %, pro MLS Ostrava¹⁵ něco přes 3 % a pro MLS Nový Jičín¹⁶ necelá 4 % případů s židovskou problematikou. Poněkud vyšší hodnoty byly zaznamenány u soudů ve východních

⁷ Publikovaný referát: BORÁK, M.: *The situation of the Jewish Population in the Territory of Czech Silesia during the Occupation 1938-1945*. In: *Jews in Silesia*. Ed. by M. Wodziński and J. Spyra. Kraków 2001, s. 181-192; polská verze: BORÁK, M.: *Sytuacja ludności żydowskiej na obszarze czeskiego Śląska w okresie okupacji (1938-1945)*. Śląsk Opolski, 11, 2001, nr 2 (44), s. 38-44; česká verze: BORÁK, M.: *Situace židovského obyvatelstva na území českého Slezska v době okupace (1938-1945)*. In: *Židé ve Slezsku*. Český Těšín, Muzeum Těšínska 2001, s. 136-146.

⁸ Referát KREJČOVÁ, H.: *Lojalita židů k ČSR*.

⁹ Referát táž: *The Czech Jews*.

¹⁰ Publikovaný referát: BORÁK, M.: *Změny v postavení židovské městské komunity v Ostravě (1938-1945)*. Česko-slovenská historická ročenka 2001. Brno 2001, s. 115-121.

¹¹ Referát KREJČOVÁ, H.: *Česká společnost a židé 1933-1939*.

¹² BORÁK, M.: *Antisemitismus*, s. 104.

¹³ JANÁK, D.: *Židovská problematika a projevy antisemitismu ve spisech Mimořádného lidového soudu Opava*. Tento sborník, s.

¹⁴ KOČOVÁ, K.: *Mimořádný lidový soud Česká Lípa a židovská problematika*. Tamtéž, s.

¹⁵ BORÁK, M.: *Mimořádný lidový soud Moravská Ostrava a projevy antisemitismu v jeho spisech*. Tamtéž, s.

¹⁶ MAŠATA, J.: *Případy pronásledování židů ve spisech Mimořádného lidového soudu Nový Jičín*. Tamtéž, s.

Čechách – u MLS Jičín¹⁷ přes 5 %, u MLS Hradec Králové¹⁸ přes 9 % a u MLS Chrudim¹⁹ dokonce přes 10 %, což koresponduje s 10 % zjištěnými na jihu Čech u MLS Písek.²⁰ U ostatních soudů nebylo dosud kvantitativní vyhodnocení údajů provedeno, nicméně prozatím publikované částečné údaje např. o MLS Liberec²¹ či MLS Olomouc²² nasvědčují tomu, že průměrné zastoupení židovské problematiky ve spisech retribučních soudů českých zemí se patrně bude pohybovat v blízkosti oněch předpokládaných 5 %. Do značné míry to mohou ovlivnit výsledky zjištěné u největšího soudu v republice – MLS Praha, jímž prošla pětina všech případů souzených v českých zemích. Po prozkoumání deníku žalobce tohoto soudu byl vysloven odhad, že v celku zastavených případů, jež veřejný žalobce vyloučil ze stíhání před MLS, činily kauzy se židovskou problematikou více než jednu třetinu případů.²³ Může to znamenat, že byly pokládány za méně závažné a že se jich tudíž před soudem neobjevilo více než v jiných velkých městech, ale s jistotou to budeme vědět až po vyhodnocení databází.

Dílí výsledky prozatím zjištěné u trestních komisí některých okresních národních výborů, jež posuzovaly provinění proti národní cti podle tzv. malého retribučního dekretu, dokládají, že zastoupení židovské problematiky v celku projednávaných případů bude ještě nižší než u retribučních soudů. Např. u TNK v Novém Městě na Moravě²⁴ činilo jen 0,3 %, u TNK v Ostravě²⁵ méně než 0,5 %, u TNK v Olomouci²⁶ 1 % ; největší TNK²⁷ v Praze však zaznamenala necelá 3 % případů souvisejících se židovskou problematikou. Patrně to souvisí s již zmíněným četným vylučováním těchto případů z projednání před MLS, takže mnohé z nich pak směřovaly před TNK.

---

¹⁷ SCHALLNER, D.: *Židovská problematika a antisemitismus ve spisech mimořádných lidových soudů ve Státním oblastním archivu v Zámrsku*. In: *Retribuce v ČSR*, s. 59.

¹⁸ Tamtéž; JARKOVSKÁ, L.: *Židovská problematika a antisemitismus ve spisech Mimořádného lidového soudu Hradec Králové*. Tento sborník, s.

¹⁹ SCHALLNER, D.: *Židovská problematika a antisemitismus ve spisech mimořádných lidových soudů ve Státním oblastním archivu v Zámrsku*. In: *Retribuce v ČSR*, s. 59.

²⁰ JUSTIN, P.: *Židovská problematika ve spisech Mimořádného lidového soudu Písek*. Tento sborník, s.

²¹ KOČOVÁ, K.: *Mimořádný lidový soud Liberec a některé případy související s židovskou problematikou*. In: *Retribuce v ČSR*, s. 93-95.

²² GALEČKOVÁ, I.: *Antisemitismus ve spisech Mimořádného lidového soudu v Olomouci*. Tamtéž, s. 97-104.

²³ JECHOVÁ, K.: *Deník žalobce ve Státním oblastním archivu Praha ve druhém čtení*. Tento sborník, s. 54.

²⁴ KRUŽÍK, M.: *Spisy tzv. malého dekretu v bývalých okresech Nové Město na Moravě a Velké Meziříčí*. In: *Retribuce v ČSR*, s. 129.

²⁵ LNĚNIČKOVÁ, A.: *Postavení a povaha přečinů s židovskou tematikou u trestní nalézací komise v Ostravě v letech 1946-1947*. Tento sborník, s.

²⁶ CRHOVÁ, M.: *Židovská problematika a antisemitismus ve spisech podle tzv. malého dekretu v oblasti Krajského soudu Olomouc 1945-1948*. In: *Retribuce v ČSR*, s. 122.

²⁷ RYBA, J.: *Antisemitické delikty ve spisech trestních komisí nalézacích Ústředního národního výboru hlavního města Prahy (výsledky výzkumu)*. Tento sborník, s.

Řešitelský tým se dohodl na obecné charakteristice přečinů vůči židům i projevů poskytnuté pomoci, ale typologii jednotlivých skupin si vytvářel každý z badatelů sám podle konkrétních souvislostí, vyplývajících ze zkoumaných spisů. Proto se např. skupina majetkových přečinů někdy prolíná s arizací či s udáním kvůli majetku, nebo skupina přečinů českých fašistů s násilnými akcemi proti židům a jejich majetku, s vyhrožováním či antisemitskou propagací. Kromě jediného provinění vůči židům přímo jmenovaného v retribučním dekretu – v § 10, který se týkal zneužití tísně způsobené rasovou perzekucí k obohacení (většinou šlo o tzv. arizaci židovského majetku), tvořily ostatní trestané zločiny pestrá škála od antisemitské propagandy až po udání skrývajících se Židů. U většiny souzených šlo o souběh provinění vůči Židům s jinými, obvykle vážnějšími delikty, takže v soudních výrocích se židovská problematika objevovala jen okrajově. Všechny zjištěné případy byly podrobně prozkoumány a vyhodnoceny, a stejně pečlivě byly sledovány i doložené případy pomoci Židům a bylo zjišťováno, nakolik ovlivňovaly výroky soudu.

Zdá se, že největší skupinu provinění vůči židům tvořila udání (§ 11), ve shodě s celkovou strukturou provinění projednávaných u MLS v českých zemích. Z publikovaných prací lze zjistit mimořádnou různorodost motivů, jež k udání vedly, ať již se týkaly udání židů či jejich „árijských“ ochránců. Ne všude však udání tvořila nejčetnější skupinu přečinů, např. u MLS Písek převažovaly majetkové delikty v souvislosti se zneužitím tísně způsobené rasovou perzekucí, u MLS Opava násilné trestné činy vůči židům. Lze již zaznamenat rozdíly mezi trestnými činy vůči židům převažujícími v jednotlivých oblastech okupovaných českých zemí, zvl. mezi protektorátem a Sudetskou župou. Zatímco v protektorátu byly velmi četné majetkové trestné činy, udání a násilné akce českých fašistů, v Sudetech převažovaly násilné akce místních nacistů, dozorců a příslušníků správního aparátu. Databáze přináší řadu informací o podílu četnictva a protektorátní policie na perzekuci židů, stejně jako o zločinech příslušníků gestapa. Vznikl i velmi podrobný výčet protižidovských aktivit českých fašistů,²⁸ jejich konkrétní podobu zachycují všechny studie věnované soudům s působností na území protektorátu.

Některé studie si všímají i vztahu provinění k výši trestu, porovnávají tresty udílené okupačními soudy s rozsudky MLS, zkoumají činy spáchané ještě za druhé republiky či až po válce, jak to umožňovalo vládní nařízení o době zvýšeného ohrožení

²⁸ KREJČA, O. L.: *Čeští fašisté ve spisech Archivu Ministerstva vnitra České republiky*. In: *Retribuce v ČSR*, s.181-182.

republiky. Většinou konstatují, že soudy neposuzovaly přečiny vůči židům přísněji než jiné druhy přečinů, ale že tomu bylo spíše naopak. Snaží se též analyzovat činnost soudů v obou fázích retribučního procesu a pečlivě zkoumat zvláště případy v obnoveném řízení. Věnují pozornost všem formám arizace²⁹ a uvádějí řadu příkladů, kdy se na ní vedle Němců přiživili i Češi, dokonce i samotní židé. Je zaznamenán i podíl židů na udavačské práci konfidentů gestapa či na protižidovských akcích českých fašistů, jež měly obvykle za následek ty nejpřísnější rozsudky. Studie popisují též širokou škálu nejružnějších projevů pomoci židům, jíž se snažili někteří obžalovaní zmírnit své tresty a mnohým se to i podařilo. Mimořádný význam má detailní analýza provinění vůči židům, jež byly projednávány u TNK v Praze; může být metodologickým vzorem pro následovníky v tomto bádání z dalších oblastí republiky.

Během řešení projektu vznikly četné doplňující studie. Týkaly se především charakteristiky dosavadní české literatury o retribučním soudnictví³⁰ a zachycení jeho odrazu v dobovém českém tisku,³¹ objeveného pohledu na deník žalobce jako na pramen mimořádné hodnoty pro poznání agendy MLS i struktury podnětů, jež se nedostaly před soudní tribunál,³² málo známých aktivit Národního souručenství,³³ hnutí českých fašistů³⁴ aj. Patří sem např. i dílčí studie o antisemitismu spisovatele J. Demla,³⁵ o postavě jednoho z velitelů terezínského tábora a realizátora „konečného řešení židovské otázky“ v celoevropském kontextu K. Rahma,³⁶ o málo známých souvislostech problematiky s perzekucí Svědků Jehovových.³⁷

Filozoficky laděné hledání odpovědi na pojetí viny, trestu a celého smyslu retribučního soudnictví³⁸ přináší méně obvyklý pohled na vnímání retribuční problematiky. Snaží se ji odideologizovat, zkoumá vžitě iluze a přístupová klišé, pokouší

---

²⁹ Viz např. BEDNAŘÍK, P.: *Problematika paragrafu 10 retribučního dekretu č. 16/1945 (zneužití tísň, způsobené mj. též rasovou perzekucí, k obohacení se) na příkladech případů projednávaných u Mimořádných lidových soudů Praha a Litoměřice*. Tento sborník, s..

³⁰ ZEMAN, P.: *Česká literatura o retribučním soudnictví*. In: *Retribuce v ČSR*, s. 9-22.

³¹ BEDNAŘÍK, P.: *Retribuční soudnictví a český tisk*. Tamtéž, s. 23-30.

³² JECHOVÁ, K.: *Deník žalobce jako přístupová cesta k porozumění fondu mimořádného lidového soudu a nebo jen oklika?* Tamtéž, s. 106-110; *Táž: Deník žalobce ve Státním oblastním archivu Praha ve druhém čtení*. Tento sborník, s.

³³ PEŠKOVÁ, J.: *K antisemitským aktivitám Národního souručenství v letech 1939-1944*. In: *Retribuce v ČSR*, s. 161-172.

³⁴ KREJČA, O. L.: *Čeští fašisté*, c.d.

³⁵ JABŮREK, M.: *Antisemitismus Jakuba Demla ve spisech trestní komise ONV Velké Meziříčí a Mimořádného lidového soudu Jihlava*. In: *Retribuce v ČSR*, s. 143-151.

³⁶ KREJČOVÁ, H.: *Karl Rahm. Otázky (ne)nastolené a (ne)zodpovězené*. Tento sborník, s.

³⁷ BAUER, Z.: *Antisemitsky laděné útoky namířené proti Svědkům Jehovovým a mimořádný lidový soud s Karl Eichlerem*. Tamtéž, s.

³⁸ KREJČA, O. L.: *Vina, trest a hledání smyslu v systému retribučního soudnictví*. Tamtéž, s.

se zahlédnout alternativní roviny dobové reality. I když s některými autorovými soudy nemusíme ve všem souhlasit (např. s charakteristikou stability justičního aparátu, jenž vzdoroval politickým vlivům), zvolený úhel může být pro historiky v mnohém objevný a inspirující, např. v připomenutí omezeného dosahu kvantifikovatelných faktografických údajů, jejichž přemíra vytváří nebezpečí, že ani naše otázky pak už nepřekročí rámec mechanické kvantifikovatelnosti a sám výchozí záměr tak bude znehodnocen. Právě zmínka o nezbytnosti klást znepokojivé otázky po postavení a úloze nadčasově pojímaných morálních imperativů připomíná klíčový problém retribuice a měla by být aktuální i pro badatele o její historii.

I když to záměr projektu přímo neukládá, pokusili se řešitelé navázat kontakty se zahraničními badateli podobné problematiky, aby bylo možno zjištěné výsledky porovnat alespoň v kontextu nejbližších sousedních zemí. Přes usilovnou snahu a opakované pokusy nebyl nalezen odpovídající partner na Slovensku, takže srovnání s výsledky retribuice na Slovensku bylo nakonec provedeno vlastními silami.³⁹

S mimořádným zájmem se výzkum setkal v Dokumentačním centru rakouského odboje ve Vídni, jehož „Zentrale österreichische Forschungstelle Nachkriegsjustiz“ vyslala ke vzájemným kontaktům dokonce 4 své pracovníky.⁴⁰ Podrobně představili zákonné normy a předpisy týkající se souzení nacistických zločinců v Rakousku, mikrofilmový archiv soudních procesů, databanku informací o soudech a další výzkumné projekty, včetně informací o poválečném postihu provinění vůči židům v Rakousku. Velký ohlas měl projekt i v Polsku, byly navázány kontakty s badateli na Varšavské univerzitě a v Úřadu národní paměti, jehož oddělení židovských studií hodlá realizovat podobný výzkumný projekt. Byl zpracován příspěvek o období retribučních soudů v Polsku vznikajících po roce 1944 a omezování kompetence řádných soudů,⁴¹ další se týkal nedávno odhalených zločinů spáchaných na židech ve východním Polsku v létě roku 1941 a podílu místních Poláků na těchto zločinech.⁴² Byl navázán též kontakt s badateli v Německu (Památník Sachsenhausen)⁴³ a ve Francii (Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, Paříž),⁴⁴

³⁹ KREJČOVÁ, H.: *Poznámky k retribučnímu soudnictví na Slovensku*. In: *Retribuce v ČSR*, s. 152-160.

⁴⁰ GARSCHA, W. R.-HOLPFER, E.- LOITFELLNER, S.-SANWALD, S.: *Österreichische Forschungs-und Dokumentationsprojekte zur rechtlichen Auseinandersetzung mit NS-Verbrechen*. Tento sborník, s.

⁴¹ RZEPLIŃSKI, A.: *Przystosowanie ustroju sądownictwa do potrzeb państwa totalitarnego w Polsce w latach 1944-1956*. 29 s. rukopisu. Připravuje se ke zveřejnění v českém odborném tisku.

⁴² Żbikowski, A.: *Zločiny v Jedwabném, Radziłowě a jiných obcích Podlesí v létě roku 1941 ve světle poválečných procesů*. Tento sborník, s.

⁴³ TROUVEL, Ch.: „*Nach all der Zeit*“. *Der Münchner Mordprozess gegen den ehemaligen SS-Blockführer Richard Bugdalle (Januar 1960)*. Tamtéž, s.

⁴⁴ MAILÄNDER-KOSLOV, E.: *Eine österreichische SS-Aufseherin beschäftigt das internationale Rechtswesen: Der Fall Hermine Braunsteiner*. Tamtéž, s.

kteří představili dva velké poválečné soudní procesy s nacistickými válečnými zločinci, kteří se dopustili též zločinů vůči židům.

Výsledky projektu pomohly doplnit dosud málo známý obraz rozporuplných vztahů české společnosti k židům za nacistické okupace českých zemí i podobně rozporuplnou reflexi postihu okupačních provinění poválečnou českou společností. Podrobný celkový průzkum většiny MLS a některých trestních komisí ONV, který musel být pro zjištění židovské problematiky proveden, zároveň značně přispěl k hlubšímu poznání dějin poválečné justice v českých zemích. Avšak i když dosud vzniklé studie dávají obsažnou a mnohdy i poměrně přesnou představu o sledované problematice, zůstávají pořád jen dílčím pohledem, přehledem jednotlivin, zajímavých případů a lidských osudů. K tomu, aby tyto dílčí pohledy vytvořily celkový obraz, je zapotřebí ještě dalších postupných kroků. V první řadě musí být dokončen výzkum zbývajících mimořádných lidových soudů a získané informace převedeny do počítačové databáze, jež teprve umožní komparaci vložených údajů a vytvoření syntetické studie, zachycující projevy antisemitismu a židovskou problematiku v souvislostech celkového vývoje retribučního soudnictví v českých zemích, případně i v sousedních zemích střední Evropy. Lze předpokládat, že vypracovaná metodika výzkumu, ověřená v řadě sond a studií tohoto projektu, bude využita v dalším pokračovacím výzkumu problematiky projektu nejen v rámci výzkumných plánů na pracovištích řešitelů projektu, ale že se stane impulsem i pro další badatele u nás i v zahraničí.